

Carina Burman

DIKT OCH SANNING **Om författarskap och forskning**

När jag på hösten 1993 debuterade som romanförfattare med *Min salig bror Jean Hendrich* hade jag redan ett långt förhållande bakom mig med dess huvudperson. Jag säger ibland att jag och Johan Henric Kellgren träffades för första gången när vi båda var nitton år gamla... Själv läste jag litteraturvetenskap på andra terminen, och vi skulle skriva uppsats om 1700-talet. Trots att jag inte visste vem Kellgren var valde jag att skriva om hans dikt 'Man äger ej snille för det man är galen'. Den som kom på en sådan titel kunde varken vara tråkig eller förlegad.

Uppsatsen väckte mitt intresse för Kellgren och hans diktning. Jag började läsa hans övriga verk, och dessutom hans brev. Det var då jag träffade på honom när *han* var nitton år och läste litteratur på universitetet — även om det var år 1770, inte 1980.

Jag var betagen i skärpan i Kellgrens dikter, i den tanke och känsla han ägde. Det fanns ingen tvivel om att han skulle bli ämnet för min doktorsavhandling. 1988 disputerade jag på *Vältalaren Johan Henric Kellgren*, en genomgång av Kellgrens förhållande till retoriken. Först var jag alltså vetenskapsman, sedan blev jag romanförfattare.

Att det blev en roman har flera orsaker. Jag hade valt mitt ämne själv, av eget intresse — det var inget som en handledare prackat på mig. Dessutom hade min forskning inneburit ett gediget biografiskt studium. Om man t.ex. skriver en avhandling med närläsningar av poetiska texter kan man ganska väl hålla avståndet till författaren. Retoriken är alltid beroende av sitt sammanhang — var man talar, till vem man talar... men framför allt *vem talaren är*. Därför hade jag under avhandlingsarbetet aldrig lämnat människan Kellgren — det var hans studier jag skildrat, hans avsky för snobbiga adelsfamiljer där han var informator, hans "ångest och ära" när han tog inträde i Svenska Akademien. Jag tror att det bäddade för en roman.

Ty när jag var färdig med avhandling ville inte Kellgren lämna mig. Han fanns kvar. Det var tydligt att det inte skulle bli någon vetenskaplig biografi. Dels kom en tjock och gedigen levnadsteckning för bara något decennium sedan, dels var det faktiskt inte det vetenskapligt försvarbara jag ville skriva om. Min fantasi stod och slet i seltygen och ville iväg.

Som ni ser är jag kluven. I *en* skepnad är jag två personer: författare och forskare. Numera arbetar jag mest som författare, men forskaren finns där och gör färdigt sina gamla åtaganden — strikt, välordnad och med krav på stringens i resonemangen.

*

Nu är det författaren som tar ordet:

Jag bestämde mig alltså för att skriva en roman om Kellgren. Tanken kom väl ganska tidigt, men det var ett frö som grodde långsamt. Samtidigt som det var lockande att skriva om en författare så var det lite dumdrigt. Man riskerade att bli jämförd med den man skrev om, och det var lätt att räkna ut till vems nackdel det skulle bli. Svårigheterna var väl egentligen tre: Berättarteknik, uppläggnings och stil.

Givetvis hade jag kunnat skriva en roman om en forskare som skrev om Kellgren, men det verkade inte så lockande. Någon *stream of consciousness*-roman ville jag inte heller göra. Jag drog mig över huvud taget för att låta Kellgren själv berätta — då skulle jag dels kliva in i hans huvud, dels härma hans stil. Ingendera var enkelt. Så jag valde en annan lösning.

Tanken på en biografi hade lockat mig ända från början. Nu var det klart att varken jag eller Kellgren skulle berätta. Vem skulle då göra det?

Den första levnadsteckningen över Kellgren skrevs av hans gode vän, Svenska Akademiens sekreterare Nils von Rosenstein. För att få alla fakta rätt bad Rosenstein människor som stått Kellgren nära om biografiska uppgifter.

Rosensteins förfrågan blev upptakten till min roman. Bland dem han frågade fanns nämligen Kellgrens bror, prosten Jonas Kiellgren. Prosten var av annat skrot och korn än lillebror. Kellgren karakteriserar honom själv:

Du har sett min bor: det är en god värd, god man, god Predikant, ordentlig Kyrkoherde, men för öfrigt den naivaste ignorant i alt hvad som händt sen de fyra monarkierne och alt hvad som tänkts sen 13:de seculo. Han fördömmar ned i helvete både Svedenborgianer och Sällskapet pro Sensu Communi.

Jag blev förtjust i idén att låta Jonas berätta om sin bror skalden. Naiviteten kunde stå mot skarpsinnet, prästen mot upplysningsmannen... jag studerade Jonas Kiellgrens biografi i herdaminnet och annekterade honom.

Men Jonas räckte inte för mina syften. Dels träffade han bevisligen inte sin bror särskilt ofta i vuxen ålder, dels ville jag inte bara ge hans blåögda syn på skalden. Jag behövde helt enkelt en kvinna!

Fruntimmer fanns det många i Kellgrens liv. Alltför många, tyvärr. Mamman kunde vi ju utesluta — problemen där skulle väl bli desamma som med Jonas. Systrarna gick samma väg. En hustru? Kellgren var ogift. En älskarinna? Han var alltför ombytlig. Med en enda kvinna hade han ett någorlunda långvarigt förhållande: grosshandlarfrun Hedda Falk. Förhållandet varade i bortåt tre år och återknöts även efter brytningen.

Jag lät Hedda bli den andra berättaren. Tillsammans skulle hon och Jonas skriva en levnadsteckning över Kellgren. Vartannat kapitel blev hans och vartannat hennes. Forskaren studerade fru Falk. Kellgrenforskningen hade varit efter henne förr (*Unterrocksschnüffelei*, kallar tyskarna den forskningsinriktningen som handlar om stora mäns kvinnoaffärer — snokande bland underkjolar), men jag studerade också kyrkoböcker, mantalslängder och dylikt. Hon skymtade någonstans bortom dessa mycket magra fakta — en kvinna med klart huvud och skinn på näsan, som vågade uttala sig offentligt om att hon "adorerade" Kellgren, fast han och hennes man var fiender.

Nu hade jag beslutat mig för att skriva en fiktiv levnadsteckning över Kellgren och att låta två människor som stod honom nära föra pennen. När skulle den då utspela sig? Skulle jag låta en kort period representera hans liv och ge bakåt- och framåtblickar? En lämplig period skulle då vara 1789, när Kellgren satt hos brodern i Småland och brevväxlade med Hedda Falk, som sedan slog upp förhållandet. Då hade man också hans reaktion på franska reaktionen — tårar av lycka — som skulle kunna vara tacksam.

Men då skulle jag å andra sidan gå miste om de perioder jag var mest insatt i: ungdomen, början på karriären och inträdet i Svenska Akademien 1786. Dessutom skulle jag missa flera tacksamma miljöer, som barndomshemmet, prästgården i Floby i Västergötland och universitetsmiljön i Åbo.

Jag ville nog hellre skriva en regelrätt biografi — om än skönlitterär — som gick åtminstone från ungdomen fram till skaldens död. En heltäckande skildring gick ju inte att göra — den senaste Kellgrenbiografen är på bortemot 1000 sidor — men jag kunde göra nedslag vid lämpliga tillfällen. Bruket av två berättare passade också bra för det.

Nästa svårighet var stilen. Skulle jag göra en 1700-talspastisch? Skulle jag strunta i det och skriva helt modernt? I hur hög utsträckning skulle jag förfälska två 1700-talsmänniskors sätt att skriva?

Det där med pastisch kan vara vanskligt. Exempelen är många på romaner där vartannat ord är föråldrat, och där stilen knappast gör något historisk intryck utan bara verkar förvirrad. Å andra sidan — en fullt modern stil verkade inte heller lämplig. Jag fick alltså börja med att lära mig gå på lina över djupet — med fånighet på ena sidan och modernitet på den andra. För det har förstås också skrivits goda pastischer. En hade jag i tankarna hela tiden jag skrev boken — ja, till och med när jag diskuterade den typografiska utformningen med formgivaren: Oscar Levertins numera bortglömda *Rococonoveller* från 1901, där ett antal långnoveller för läsaren genom 1700-talet.

Det var i januari 1992 jag satte mig att skriva på romanen. I mer än tio år hade jag då studerat Kellgren, så jag var ganska inne i hans stil. Samtidigt var jag medveten om att jag aldrig kunde förvandla mig själv till någon annan än den jag var, en modern människa. Det var i vår tid och vår tids språk som boken ändå måste ha sin utgångspunkt.

Jag försökte skapa en neutral stil, att skriva modern svenska, men utan sådana vändningar som tycks oss distinkt nutida. Det var, kan man säga, som en osmyckad klädnad. Sedan började jag utsmycka den — med pärlor och band, girlanger och fransar. Jonas och Hedda fick olika språk. Hos båda strödde jag in vissa tidstypiska, för oss ålderdomliga ord. Prästen Jonas fick också använda en del latin, och som landsortsbo har han också dialektala uttryck. Stockholmskan Hedda saknar sådana, men svänger sig med en mera franskinfluerad stil, full av "eschaufferad" och "à la mode".

För att riktigt roa mig svepte jag in min fiktiva biografi i ett konvolut av ytterligare fiktion — jag vågade aldrig skriva med Kellgrens fjäder, men jag dristade mig att lägga ord i Nils von Rosensteins mun. Han skrev en 'anmärkning', ett slags förord till Jonas' och Heddas levnadsteckningar, där han påpekar att "bådas skrifter äger förtjänster, men är dock inte rätta grunden för en teckning av en stor man" och "ingen av skribenterna tycks äga smak". Han får förorda att levnadsteckningarna göms undan till en mera upplyst framtid — två senare anteckningar anger att skrifterna bör förstöras respektive att de ställs till forskningens förfogande.

Dessutom avslutade jag romanen med ett efterord av utgivaren. Här klev jag fram i eget namn som den torraste forskare jag kunde tänka mig och redogjorde för arkivsituationen — delvis sant, delvis fiktivt. Jag låtsades ha hittat detta manuskript, tvekat om dess äkthet men beslutat att ge ut det. Att allt detta var en fiktion var helt uppenbart — trodde jag. Boken fick ju, bevars, tidstypisk typografi, lättsinnig framsida och underrubriken 'roman'.

*

Nu fattar litteraturforskaren pennan:

Det handlar om receptionen av romanen — ett intressant ämne för litteraturstudier. Den första recension som dök upp var från Bibliotekstjänst, det företag som förser folkbiblioteken med korta recensioner som hjälp för deras inköp: "Först nu, genom Kellgrenforskaren Carina Burmans försorg kan dessa biografiska anteckningar publiceras." Recensenten hade fallit för fiktionen!. Jag måste säga att jag blev förvånad.

Bibliotekstjänst recensent var väl den, som svalde min fiktion djupast. Men i min lokaltidning *Uppsala Nya Tidning* kunde jag på utgivningsdagen läsa ett noggrant referat av efterskriften och alla mina små påhitt om var jag hittat manuskriptet, samt ett påpekande om att eftersom jag tvivlade om dess äkthet hade det publicerats som roman.

Det var lite snopet. Hade fiktionen lyckats så bra? Vad gjorde att recensenter svalde något så uppenbart? Samma utgivarfiktion använde ju Alexandre Dumas i *De tre musketörerna*, Goethe i *Den unge Werthers lidanden* — eller om man nu ska hålla sig till nyare böcker, Umberto Eco i *Rosens namn*.

Jag kan förstås inte svara på min egen fråga. De som svalde betet var ju förstås betydligt färre än de som såg det och kände igen det för vad det var. Många recensenter betonade det erotiska i romanen... vilket i och för sig är ett viktigt motiv, men inte det enda. Flera såg den också som en god introduktion till 1700-talet och Kellgrens författarskap.

Om jag själv läste den här romanen, i min egenskap av forskare — hur skulle jag tolka den? Förhoppningsvis skulle jag inte tugga i mig betet. Kanske skulle jag fundera kring frågan "vad är dikt — vad är sanning?" För det är ju ren roman, men om en verklig person. Jag skulle också inse, att författaren på ett sätt gör det lätt för sig — miljöerna är i de flesta fall väldokumenterade (och i annat fall sannolika), men romanen skildrar faktiskt få händelser som man verkligen känner till. Var det verkligen så här, när Kellgren och hans bror kom till universitetet i Åbo? Visst har väl Kellgren varit på Börshusbalen, men gick det till som i romanen? Svenska Akademiens instiftelse är en av de få 'verkliga' händelserna — roman-skildringen är faktiskt påfallande lik det kapitel i min avhandling som behandlar samma sak.

På några ställen är romanen verkligen ren dikt — kanske inte osanning, men sådant som man inte kan påvisa har hänt. Forskaren vet här att under hösten 1779 och våren 1780 börjar Kellgren driva på sin karriär: han lämnar in tävlingsskrifter till Vitterhetsakademien (och vinner både guld och silver) och han söker en bibliotekarietjänst vid universitetet i Åbo. Det slog jag faktiskt fast i min avhandling... men jag har alltid undrat varför. Romanförfattaren ger lösningen: han inledde en av affär med en 'bättre' flicka, och gick kanske t.o.m. i giftastankar. Att denna flickan var Hedda Falk är ju inte nödvändigt, men det binder onekligen samman intrigen.

Boken har fått beröm för att den skildrar 1700-talets människor på ett så riktigt och levande sätt. Som forskare får jag lov att sticka hål på den illusionen. Det är nämligen så, att människorna före romantiken tänkte och agerade på ett sätt som är nästan omöjligt för oss att skildra psykologiskt trovärdigt. Jag kan förstås, som författare, säga att jag gjort mitt allra bästa för att tillfredsställa mina läsares förväntningar och det historiska sanningskravet — jag skulle t.o.m. kunna säga att jag gått så långt det över huvud taget är möjligt. Men som forskare är jag stenhård: så här tänkte inte 1700-talsmänniskorna.

Men — skulle ju även forskaren kunna säga — författarens syfte är kanske inte ge en trovärdig bild av det gustavianska tankelivet. Syftet kanske är ett annat? Om man inte börjar med det faktum, att jag från början var forskare och halkade in på att skriva en roman om Kellgren — vad skulle man kunna utläsa ur romanen?

Romanen är ju en biografi, om än fiktiv. Hur skiljer den sig från sedvanliga biografier?

Dels ger den förstås ingen samlad bild av Kellgren — som vi sett har det berättartekniska orsaker. Men författarbiografier brukar vara av typen *life and letters* och fördjupa sig både i författarens liv och verk. Där skiljer sig *Min Salig Bror Jean Hendrich* från den sedvanliga biografien. Här finns åtskilligt om hans liv, men mycket litet verk! (Det var förresten en av de punkter som förlaget anmärkte på, vilket gav upphov till de små citaten i början av varje kapitel.) Dessutom saknar de fiktiva biografierna den kritiska inställning, som brukar vara kännetecknande för en vanlig biografi — de älskar sin Jean Hendrich, innerligt och ömt. Nu får jag, som litteraturforskare plägar, luta mig mot vad andra sagt. En recensent, Lars Lönnroth i *BLM*, tolkar romanen så här:

Vad det trots allt handlar om är dock knappast hur Kellgren och hans tid "faktiskt" var beskaffade utan hur de båda berättarnas dröm om den stora erotiska passionen skall kunna räddas in i den borgerliga tillvaro de själva hamnat i, en tillvaro präglad av upplysningstidens rationalism och nyttomoral. Den nya Skapelsens diktare förkroppsligar passionen [...] och samtidigt den diktkonst, den fulländade retorik, som förmår förföra både män och kvinnor.

Tolkningen är ypperlig och lärde mig faktiskt en del om vad jag hade gjort. Ty det måste jag tillstå (och nu vet jag inte längre om jag är forskare eller författare), den här romanen är ju inte i första hand en biografi över Johan Henric Kellgren. Det är om honom de skriver, storebror Jonas och älskarinnan Hedda, men det är egentligen sina egna liv de skildrar — sina drömmar, sina ambitioner. Jonas Kiellgren och Hedda Falk är påtagliga i boken. Vi får lära känna Jonas' odlingar på prästgårdsåkrarna, vi vet hurdan mat Hedda lagar och hur hennes gemak ser ut — men Jean Hendrich, han glider förbi som en del av vår dröm. Som dikten själv.